

פתח דבר

ונדרול מונראה הלא נראה
ומופלָא מיש סוד קאיין
פֶקְדֵנִי נא, אלוי, ואראה
מה ישכון מאחרי גבוק עין

בת מרם, "מרחוק", שירים, 146

ספר זה מבוסס על שלוש הרצאות פומביות שהרצתי במכון ונ ליר במסגרת סדרת "הקשרים", בחורף תשס"ה (נובמבר 2004). הרצאות אלה הן חלק מממחקר מתמשך על מהותן של מגילות יהודיה, על זהות כותביהן, על מטרת כתיבתן, על משמעותן ההיסטורית והקשרן ההיסטוריוגרפי, ועל המחשבה הדתית והפיסת העולם המיסטי הנשקפות בהן. מאז גילוי המגילות בשנת 1947 ועד ימינו נושאים אלה שנויים בחלוקת ומחויים נושא לפולמוס ומחקר. היסטוריונים, ארכיאולוגים, בלשנים, חוקרי מקרא, חוקרי מגילות וחוקרי המחשבה היהודית והנוצרית בשלבי העת העתיקה הציעו ועדין מציעים תשובות שונות לשאלות הרבות העולות מההמצאה הארכיאולוגי בקומראן ומהעדות הכתובה במגילות בדבר יהודיה.

בספרי מקדש ומרכבה, כוהנים ומלכים, היכל והיכלות בミיסטיקת היהודית הקדומה (תשס"ג) הצעתי לראות ב-930 מגילות בדבר יהודיה, שנשמרו במלואן, בחלקו או במיוטן, שרידים של ספרייה כוהנית שכולה ספרי קודש. ספרייה מקודשת זו, אשר נכתבה בעברית ובארמית, מחלוקת לשני חלקים עיקריים: חלקה, הלא ידוע בעקרנו, נוצר בתקופה של פולמוס וחלוקת בשתי המאות האחרונות לפני הספריה; חלקה, הידוע מן האסופה המקראית, משמר נוסחים שונים של ספרות עתיקה שקדמה במאות שנים לחלוקת ולפילוג. המכולות נשמר והמכול הנוצר נמצאו יחד במגילות שנגנוו במערות בדבר יהודיה סמוך לקומראן. ההנחה והמסקנות שהעליתי בספריו עוררו שורה של דיונים בעל פה ובכתב והניעו אותי להמשיך ולדון בנושא מזוויות נוספות המוצעות בספר זה. בסדרת הרצאות שהසפר מתחבש עליה הרחבתי את הדיון בחלוקת השוני של ספריית המגילות, בניסיות היסטוריות של היוציארותה, בМИיטוס הספריה החורגת מגבולות הזמן והמקום, ובזהות מחבריה, מעתקיה, שומריה ומנהליה. עוד דנתי בתודעהם המיסטית חזצת הגבולות של מחברי המגילות, ובסיפור השתלשלות הספריה מעולם המלכים לעולם הכהנים, המתוויד בחיבוריהם השונים שנמצאו בקומראן. המצא הכתוב, הכול כמעט חיבורים מקודשים עתיקי ימים שקדמו לחלוקת וחיבוריהם מקודשים מאוחרים שנוצרו בשתי

המאות האחרונות לפני הספירה, עדין של פילוג ומחולקת, משקף מאבק בין זיכרונות היסטוריים חלופיים הקשורים ב민ות זה. הדיון עוסק ביחס בין ממשותן ההיסטורית של המגילות בתקופה של חילופי משמרות, מאבק ופולמוס, ובין המיתוס בדבר ספר, מספר וסיפור, השוררים את העולם הנגלה בעולם הנעלם ומציעים היסטוריה חלופית של העולם היהודי בעת העתיקה.

בחילוקו הראשון של הספר את הרקע ההיסטורי להיווצרותה של ספריית המגילות ואספרטט את פניה הביבליוגרפיים של ספריה זו, שלא תוארו עד כה לקורא העברי. בחילוקו השני אעמדו על סיפור היוצרות הספרייה הכרוך ב민ות כוהני בדבר מקור הדעת, האמת, הדרור והצדקה, הקשורים בראשית לימוד הקראיה, הכתיבה והחישוב, בשמרית מהזורי השבות, השמיות והיובלים המועוגנים בשבועה ובכתרת, וביחסי הגומלין בין הנגלה לנעלם המתועדים בספריות כתבי קודש. עוד אדונ בתוכנה היהודי המקודש של ספריית המגילות, שמקורה נודע ממשים, בחלום ובחזון, בהתגלות ובנבואה, ובזקחת המהותית של ספריה זו למסורת לוח מועדיו', מקראי קודש, מועדי דדור, ולמסורת המקומות של אלוהים שוכן ומתרגל בהם בתהומות העתים ומעבר להן. הדיון ייסוב על נסיבות השתלשלות הספרים מעולם המלאכים לעולם של הכהנים והלוויים במסורת המגילות, ועל זהות הנוחלים, שוחרי הדעת, והמנחים, המכונים ידעים, מלאכי קודש ואלוהי דעת. הדיון בכהנים, בלויים ובמלכים במגילות בדבר יהודה ובנושאיין המקבילים בספרות החיצונית קשור בזמן מקודש, במקום מקודש, בפולחן מקודש ובזיכרונו מקודש, ובמהות קשיי הגומלין בין מישורים אלה.

הגבולות בין מיתוס להיסטוריה אינם חד-משמעיים כאשר מדובר בעבר הרחוק מרחק אלפי שנים, המיצג בחיבורים אשר לפי המסורת הכהונית מעוגנים במקורות השראה אלוהים ומלכים. חיבורים אלה עוסקים באושיות התודעה ההיסטורית ובתחתייה בעולם הסמיי מן העין, המכונן את הקדשה, את החוק, את הדעת, את האמת והצדקה ואת ביטויים ביצירה הכתובה במסורת היהודית בעת העתיקה. כל וחומר שהבחןות אלה איןן חד-משמעות כאשר המיתוס וההיסטוריה כאחד משיקים למסורת המקראית, העשויה להיקרא כמיתוס מכונן וכהיסטוריה שהאל מתערב במלחכה, ענייני קוראים שונים בחליפות העתים. הבחנות בין גבולות שבין מציאות היסטורית, הנינתנת לחקריה ביקורתית או ביקטטיבית לכארה, ובין תודעה מכוננת מציאות, העולה ברוח היוצרת השוררת בין דמיון למציאות, שהיא סובייקטיבית באופן בלתי מנע, אין פשوطות כל עיקר.

שאלות וቦת בדבר המיצאות ההיסטוריות של כתבי המגילות ושם ריהן נשארו ללא הכרעה ברורה גם לאחר שישים שנות מחקר, אולי דבר אחד ברור למקרה המצא הכתוב – כתובים רבים ושונים, שכתביהם הגיעו אלינו במגילות קומראן, כתבו במגוון דרכי ביטוי יצירות מפעימות בספר ובסיר,

בחקוק ובמיתוס, הקשורות בינהן בהיבטים מורכבים המctrפים בין העולם הארץ הנגלה לעולם האלוהי הנעלם. יצירות אלה מבטאות השקפת עולם בהירה ומנומקת, המעוגנת את הנגלה בנהלים ומפרשת את ההיסטוריה ואת מדיה המכרייעים, הקשורים בחוק ובפולחן, בקדש ובמקדש, בציורן, בסיפור ובשיר, בזיקה לאל ולملائכים. הקשר הנצחי בין שני העולמות התגלה בתודעתם של ייחידי סגולת שחרגו מעולמים של בני חלוף וחזו את הגבולות בין הארץ לשמיימי וראו 'מה ישפנו מארץ גביל-עין'. החודדות, הספרים, השירים והמגילות המבטיים את פריה של השראה שמיימת זו, הקשורה לבנואה, בחזון ובבדעת, נשמרו בידי כוהנים ולויים שהופקו על שמירת דברי האל והמלאכים ועל הנחלתם. דברו של העולם הסמוני מן העין, הנוכחה זה אף שנים בבייטוי כתוב, משתקף בבחירות במחוזות זיכרין שונים המתועדים במגילות ובספרים, הבוראים את יחסינו הגומליין בין העולם הנגלה לעולם הנעלם בספר, מספר וסיפור.

★ ★ *

אני מודה מקרב לך למורי, לעמיתי ולתלמידי בחוג למחשבת ישראל, באוניברסיטה העברית בירושלים, שבמחיצתם המאלפת התבגשו, נבחנו והתלבנו הרעיונות המוצעים בספר זה במשך שנים רבות של קריאה ולימוד, מחקר והוראה. מספרם של מורי החוג ותלמידיו, אלה שלמדתי מהם בעל פה ובכתב על המחשבה היהודית לדורותיה, בארבעת העשורים האחרונים, רב מardi ומנות את כולם בשמותיהם. על כן תודתי העמוקה שלוחה לכל הלומדים והמלמדים, הקוראים והכותבים, החוקרם ואוהבי הספר, שהחיית במחיצתם המחייבת במכון למדעי היהדות, באוניברסיטה העברית בירושלים.

תודה לבבית שלוחה לכל עמיתי במחילה לדתו באוניברסיטה פרינסטון, שם למדתי ולימדתי בשנת שבثان מרחיבת דעת והציג לי לראשונה את הרעיון שספר זה דן בהם; תודה מיוחדת לידי' פروف' ג'ון גיגר, פروف' פטר ספר ופרופ' אילין פיגלס, חוקר פרינסטון העוסקים בעולם הרוחני היהודי-הנוצרי של שלחי העת העתיקה, על שוויכו אותו בחוויה אינטלקטואלית יוצאת דופן אגב דיון בקורסיתם במגילות בדבר יהודת וספרות ההיכרות, וחלקו עמי מחוכמתם בנדיבות ובמאור פנים. הוראת קורסים בתולדות המחשבה המיסטית היהודית בעת העתיקה לתלמידי המוסמך בישיבה יוניברסיטי, בסMASTER הקיץ מדי' שנה לארך שנות האלפיים, זימנה לי הזדמנות לדון ברעיון שספר זה עוסק בהם, העניקה לי חוות לימודית מرتתקת והעמידה לרשותי ספריה עשירה שכולת להשלים בה את עבודתי. על כל אלה אני אסירת תודה לאנשי ישיבה יוניברסיטי – פרופ' ארثور היימן, דיקן בית הספר הגבוה ללימודי היהדות, פרופ' חיים סולובייצ'יק ולספרני הספרייה על שם גוטסמן, שסייעו בסבר פנים יפות ובעילות שאין דומה לה במציאות מענה לכל שאלהביבליוגרפיה מן העבר הקרוב והעבר הרחוק. תודה לבבית שלוחה לידי' פ' י

רעמייתי פרופ' אביגדור שנאן, פרופ' יאיר זקוביץ' ופרופ' יורם בילו בקבוצת המחבר "עלים וירודים" בסכולין, מרכז וביתחומי למדעי היהדות באוניברסיטה העברית בירושלים, שבמחיצתם המלבבת נדונו ונערכו הרצאות אלה בספר בשלוש השנים האחרונות. תלמידי המחבר של הקבוצה אביטל ארוז, נורית הירשפלד, גילה וכמן, חנה וורסמן, נח חיים ואדם קלינץ אורון הוסיפו רעננות נערות וחוויות ראייה חדשות לחוויה הלימודית הבין-תחומיות ולבוגדה המחברת של הקבוצה. היצירוף של דיאלוג מחקרי ורב-תחומי בין-זרוי פורה, שמזמן הסכולין לכל חבריו, עם סביבה עכובה מארת פנים התורמת לרווח דעת, ליצירה מקורית ולרווח טוביה, מעלה וחשי תודה עמוקים לכל עובדיו ולומדיו, ולעומד בראשם, פרופ' ישראלי יובל.

במהלך השנים בספר זה נכתב והריעונות המוצעים בו הוצגו בהרצאות פומביות במקומות ובימים בארץ ובעולם, וכיית לעצמת המחייבת, להברחות הנלבבת, לתמיכתם המתעניינת, ולסייעם הנדייב של אנשים רבים בהיבטים שונים הקשורים בליבורן הדברים, בהציגם הפומבית, בהעלאתם על הכתב, בהעמדתם למבחן הביקורת ובבהאתם לדפוס. מן הנמנע להזכיר את כל השותפים לענייני לימודי הנשכחים של המחברה היהודית לדורותיה, שעלו מתחום הנשייה לא מכבר, ולצין את שם של כל הlohוקים חלק בעיון בתיביה הלא נודעים בשדה היצירה המיסטית בשליה העת העתיקה ובhabata לידעית הציור המשכילד בעל פה ובכתב, ולפרט את זכויותיהם הרבות ואת חובייהם בהקשרים שונים. אך אני מבקשת להזכיר תודה לעמיטים, חברים וידידים שלמדתי מדבריהם בעל פה ובכתב, ולבסוף את זכויותיהם הטובות ותודה וידידות הביקורתית, ומשיתוף פעולה פורה עמהם לאורך שנים של קשרי עבורה וידידות – פרופ' יוסף דן ופרופ' פול מנדרט-פלור, פרופ' עמנואל טוב, פרופ' דניאל שורן, פרופ' ישראלי יובל ופרופ' עוזר עירישי מהאוניברסיטה העברית בירושלים. פרופ' עדיה רפפורט-אלברט מיונייברט קולג', בלונדון, וד"ר אסי פרבר-גינט מאוניברסיטת חיפה, פרופ' סנפורד מרגוליס וד"ר שמעון ברנד מאוברלין קולג', פרופ' היושי איצ'קאה מאוניברסיטת טוקיו, פרופ' נורמן גולב מאוניברסיטה שיקגו, פרופ' אלן סייל מאוניברסיטה קולומביה, פרופ' אפריל דיקוןיק מאוניברסיטת רייס, טקסס, פרופ' מרק ורמן מאוניברסיטת רייט, אוהיין, פרופ' ארנולד בגין מאוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס, פרופ' סטיבן כץ מאוניברסיטה בוסטון, פרופ' ארתוור מלמן וד"ר יהודית נה מבודען, פרופ' דפנה ארבל מאוניברסיטת קולומביא הבריטית בונקובר, ד"ר רענן בוסתן מאוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס, פרופ' חנןאל מאק מאוניברסיטת בר-אילן, פרופ' חמוטל בר-ڍיוסף ופרופ' חביבה פרידה מאוניברסיטה בנג'וריון בנגב, דוד לוביש ודניאל שפיizer מירושלים, קוני ובר, קולט ליטמן, ג'ורג טולוק, ז'אנט מוס ולודו קראודק מהוצאת ספריית ליטמן לתרבות יהודית באוקספורד, הרב פרופ' נתלי רוטנברג וד"ר יותם בנזמן ממכון זן ליר בירושלים, ואחרון חביב,

מגן ברושי, אוצר המגילות הגנוונות בהיכל הספר בירושלים. אני מודה להנהלת מכון ון ליר בירושלים על החזמנה לשאת דברים על מגילות מדבר יהודה בסדרת "הקשרים", ועל ההזדמנות לשתף את הציבור הרחב בהיבטיו השונים של הדיון המשפטי בנושא שניי במחłówת, המרחיב את גבולות הזיכרון המשותף והזיכרון החלופי של העם היהודי לתחומים שאינם ידועים די הצורך. אני אסירת תודה לקהל שהשתתף בהרצאות אלה, אשר הביע התלהבות ענין רב, והאייך כי להרחב את מעגל הרצאות על היצירה ה Cohenית במגילות מדבר יהודה, ועל הזיכרון המיסטי הקשור בזמן מקודש, במקום מקודש ובפולחן מקודש, ולהשלים את הוצאתו לאור של הספר המIOSד עליון. תודתי שלוחה לד"ר שמואון צלנicker ולפרופ' גבריאל מוצקין, מנהלי מכון ון ליר בירושלים בעבר ובהווה, על שהעמידו את המכון לרשות השיג ושיח המדעי הפונה לציבור הרחב ועל חלקם בהוצאה הספר לאור.

אני מודה מקרוב לב נילי לנדרברג, עורכת הלשון של הספר, לשרה סורני, העורכת המפיקה ומנהלת מחלקת הפריטים של מכון ון ליר בירושלים, ולילונה רצון, מתאמת ההפקה, על עבודתן המסורה ולאנשי הוצאת הקיבוץ המאוחד על הפקת הספר. יעדמו כולם על התודה והברכה.

רחל אליאור
האוניברסיטה העברית בירושלים
ערב שבועות תשס"ז